

Rola i zadania przewodników turystycznych w promocji turystyki zrównoważonej województwa warmińsko-mazurskiego poprzez turystykę kulturową w oparciu o doświadczenia przewodników – badania pilotażowe

Kinga Lisowska

kinga.lisowska@uwm.edu.pl

Katedra Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej

Instytut Nauk Pedagogicznych, Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-8404-4363

Majka Łojko

majka.lojko@uwm.edu.pl

Katedra Polityki Gospodarczej

Instytut Ekonomii i Finansów, Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-4801-8069

Abstrakt

Rozwijanie regionalnej turystyki zrównoważonej na Warmii i Mazurach w ostatnich latach zyskuje coraz większą popularność. Przy jej tworzeniu kluczowym zadaniem jest przygotowanie odpowiedniej kadry przewodników turystycznych, którzy dzięki swojej wiedzy, umiejętności i doświadczenia są ekspertami w obszarze historii, tradycji czy walorów przyrodniczych danego regionu. To dzięki ich pracy i zaangażowaniu turyści przybywający na Warmię i Mazury mogą liczyć na fachową i aktualną informację o odwiedzanych miejscowościach, obszarach czy obiektach. Celem artykułu jest zaprezentowanie roli i zadań przewodników turystycznych w promowaniu turystyki zrównoważonej na Warmii i Mazurach, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki kulturowej. W artykule podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytania: jaka jest rola przewodników turystycznych w promowaniu rozwoju zrównoważonej turystyki regionu uważanej jako ważny sektor gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego w doświadczeniach przewodników turystycznych. Przedstawione badania mają charakter pilotażowy.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, turystyka kulturowa, przewodnicy turystyczni, Warmia i Mazury

Wprowadzenie

Branża turystyczna w Polsce na przestrzeni ostatnich lat jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin gospodarki. Na skutek przemian społeczno-gospodarczych zapoczątkowanych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, turystyka stała się sektorem usług, a zarazem gałęzią przemysłu, która odgrywa istotną rolę w rozwoju gospodarczym kraju. Także w dokumentach strategicznych RP oraz raportach Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego podkreśla się, że gospodarka turystyczna stanowi dziś ważną część polskiej gospodarki narodowej, której potencjał może przyczynić się do restrukturyzacji gospodarki oraz skutecznie konkurować na rynku międzynarodowym [Bosiacki 2005, s. 16].

Rozwój branży turystycznej niesie za sobą wiele nowych wyzwań i możliwości. Niemniej jednak nie sposób nie przyznać, że wiąże się z nim także określone zagrożenia, szczególnie tam, gdzie obszary przeznaczone pod działania turystyczne są nieustannie eksploatowane i poszerzane. W tym przypadku istotne jest rozważne podejście do istniejących bogactw przyrody i kultury lokalnych społeczności. W tym celu powstała koncepcja turystyki zrównoważonej – określanej też jako turystyka odpowiedzialna, która z jednej strony sprzyja ożywieniu społeczno-gospodarczemu wielu regionów, z drugiej zaś jej celem jest ochrona środowiska przyrodniczego i lokalnej działalności. Jej idea opiera się na dążeniu do rozwoju regionu i promowaniu lokalnych wytworów kultury, przy jednoczesnym poszanowaniu zasobów przyrody i społeczno-kulturalnego autentyzmu społeczności [Szybka 2019]. Niemniej jednak należy zwrócić uwagę na odmiennność tych obu pojęć.

Turystyka zrównoważona wprost nawiązuje do szeroko upowszechnionej idei zrównoważonego rozwoju i jest procesem ciągłym, który w optymalny sposób powinien wykorzystywać zasoby przyrodnicze, respektować odrębność społeczno-kulturową obszarów recepcyjnych oraz zapewniać korzyści ekonomiczne i społeczne wszystkim podmiotom zaangażowanym w jej rozwój. Turystyka odpowiedzialna natomiast odnosi się bezpośrednio do etycznych postaw zarówno usługodawców, jak i podróżujących. Ważne zatem stają się sposoby zachowania odwiedzających, którzy swoją postawą prezentują akceptację lokalnych zwyczajów i kultury, odnosząc się z szacunkiem do dziedzictwa danego obszaru. Istotne są także sposoby postępowania lokalnych interesariuszy, którzy czują się współodpowiedzialni za jakość życia na danym terenie [Polityka 2021, s. 3].

Definicja turystyki zrównoważonej została po raz pierwszy oficjalnie podana w 1996 roku przez United Nation World Tourism Organization (UNWTO). Określona została jako proces, który ma na uwadze potrzeby zarówno obecnych turystów, jak i przyszłych generacji podróżników. Prowadzi to do zarządzania wszystkimi jej obszarami w taki sposób, aby potrzeby ekonomiczne, społeczne i ekologiczne były spełnione razem z integracją kulturalną, procesami ekologicznymi, bioróżnorodnością i wspieraniem rozwoju społeczeństw [Bajdor, Grabara 2012, s. 53]. Federacja Parków Narodowych i Rezerwatów Przyrody Europy (EFNNP) za turystykę zrównoważoną uznaje każdą formę rozwoju, zarządzania i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów oraz zachowuje

w niezmienionym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów [Gaworecki 2007, s. 86-87].

O ile zasadniczym celem turystyki jest poznawanie dziedzictwa kulturowego miejsca w postaci materialnej, jak i niematerialnej [Lewandowska, Chodkowska-Miszczuk 2019, s. 103], to celami turystyki zrównoważonej jest m.in.: zachowanie zasobów naturalnego środowiska przyrodniczego, tworzenie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej obszaru recepcji turystycznej, a także poprawa jakości życia mieszkańców [Niezgoda 2006, s. 300].

Należy podkreślić, iż turystyka jest pojęciem interdyscyplinarnym, które wpisuje się w wiele obszarów aktywności takich jak: sfera społeczna, gospodarcza, środowisko naturalne czy kultura, co wiąże się z szerokim wachlarzem jej oddziaływania [Nowak, Herbuś, Marszałek 2012, s. 1697-1698]. Zdaniem Lesley Pender i Richarda Sharpley, fenomen społeczno-ekonomiczny turystyki polega na tym, iż żadna inna dziedzina ludzkiej działalności (poza edukacją), nie wywiera tak silnego wpływu na rozwój lokalnej gospodarki, rynku pracy czy kultury [Pender, Sharpley 2008].

Warto też nawiązać do pojęcia turystyki kulturowej, która określana jest jako turystyka dziedzictwa. Jest to jedna z form turystyki, która koncentruje się na eksplorowaniu i doświadczaniu dziedzictwa danego miejsca czy kraju w sferze historycznej, artystycznej oraz kulturowej w celu zrozumienia i docenienia bogactwa historyczno-kulturowego danego miejsca. Zdaniem Joanny Małek, istnieją dwa odmienne podejścia do turystyki kulturowej. W wąskim rozumieniu jej zainteresowanie ogranicza się wyłącznie do zabytków kultury materialnej. Z kolei podejście szerokie uwzględnia wszystkie przejawy kultury, a zatem jest bardziej odpowiednie do charakteryzowania współczesnego ruchu turystycznego, w którym ważnym elementem są często współcześnie wykreowane atrakcje [Małek 2003, s. 21]. Przy czym, co istotne, dziedzictwo kulturowe stanowi część składową walorów turystycznych danego obszaru, rozumianych jako „zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów poza przyrodniczych, które – wspólnie lub każde z osobna, są przedmiotem zainteresowań turysty” [Warszyńska, Jackowski 1979, s. 155]. Według Iwony Batyk, turystyka kulturowa jest bogactwem wieloaspektowym, a zarazem kapitałem mieszkańców, gdzie kultura staje się jednym z podstawowych czynników kształtujących jakość produktu turystycznego [Batyk 2010, s. 36]. Katarzyna Gralak uważa, że ten rodzaj turystyki jest formą aktywności turystycznej, w której podstawową motywacją odwiedzającego jest chęć poznania, odkrywania,

doświadczenia oraz konsumowania materialnych i niematerialnych atrakcji kulturowych lub, które obejmują sztukę i architekturę, dziedzictwo historyczne i kulturowe, dziedzictwo kulinarne, literaturę, muzykę, przemysły kreatywne i żywe kultury wraz z ich stylami życia, wartością, systemy, wierzenia i tradycje [Gralak 2022, s. 56].

Wymagania i możliwości, jakie niesie współczesna turystyka, są niezwykle wysokie. Od osób, które zajmują się zawodowo pracą przewodnika turystycznego oczekuje się, by były komunikatywne, wyposażone w odpowiednie umiejętności, wiedzę, fachową informację, która zostanie przekazana turystom w sposób ciekawy o odwiedzanych przez nich obszarach, miejscowościach czy obiektach. Istotnym elementem pracy przewodnika jest też czuwanie nad bezpieczeństwem turystów [*Informacje o zawodzie* 2018, s. 6].

Tematyka pracy przewodników turystycznych, jak dotąd zajmuje niewielkie miejsce w literaturze naukowej i badaniach. Wydaje się, że jest to wciąż niszowa problematyka, nad którą warto się pochylić, by móc zrozumieć ich zadania w promowaniu turystyki regionalnej.

W związku z tak zarysowanym zagadnieniem badawczym, w niniejszym tekście podjęto próbę określenia i scharakteryzowania roli i zadań przewodników turystycznych w promowaniu i rozwoju zrównoważonej turystyki regionu województwa warmińsko-mazurskiego poprzez turystykę kulturową – w oparciu o doświadczenia przewodników turystycznych z województwa warmińsko-mazurskiego.

Założenia badawcze

Badania oparto na jakościowej metodzie zbierania danych w postaci wywiadów indywidualnych, skoncentrowanych na problemie. Wywiady przeprowadzono z dwoma przewodnikami turystycznymi z województwa warmińsko-mazurskiego. Działania badawcze i analizę badań oparto na ich doświadczeniach. Jest to forma badań pilotażowych (wstępnych), która w kolejnych etapach pozwoli na przeprowadzenie badań jakościowych z przedstawicielami (przewodnikami) z innych obszarów województwa warmińsko-mazurskiego oraz województw w Polsce a następnie porównanie zebranego materiału z uwzględnieniem kategorii uwarunkowań kulturowych, społecznych i gospodarczych określonych terenów. W badaniach jakościowych szczególne znaczenie mają relacje pomiędzy badaczem a badanymi a nie zmienne i wskaźniki. Aby móc poznawać myśli i procesy

konstruowania świata przewodników turystycznych w różnych regionach Polski, należy wyjść od doświadczeń małej liczby badanych a następnie zwiększać ich zasób. W badaniach jakościowych bowiem zbiera się dane poprzez systematyczny kontakt ze środowiskiem, który się bada [Pilch, Bauman 2001, s. 284]. Analizowany poniżej materiał oparty na doświadczeniach przewodników stanowi podstawę do stworzenia matrycy kategorii analitycznych, poprzez którą nastąpi analiza kolejnych grup przewodników i ich doświadczeń a następnie stworzenie teorii ugruntowanej. Ponieważ w badaniach pilotażowych uwzględniono kategorię kulturową odnoszącą się do specyfiki społeczno-kulturowej i historycznej województwa warmińsko-mazurskiego nie można na tym etapie badań dokonać porównań z innymi obszarami kulturowymi w Polsce, w tym z pracą przewodników turystycznych w pozostałych regionach. Tego typu działania będą możliwe w kolejnych etapach rozszerzania badań pilotażowych na badania właściwe [Rubacha 2016, s. 116].

Warto podkreślić, że badania w zakresie roli i zadań przewodników turystycznych w promowaniu oraz rozwoju turystyki zrównoważonej prowadzone są w większości województw w Polsce w oparciu o problematykę:

- współpracy/funkcjonowania przewodników w ramach klastrow i stowarzyszeń [Kosteccy 2016; Zawadzka 2014; Sala 2018];
- tworzenia produktów turystycznych oraz organizacji szkoleń z tematyki turystyki zrównoważonej przeznaczonych dla przewodników [Szpara 2012];
- rozwoju nowych metod w badaniach turystyki zrównoważonej [Kopera 2018];
- budowania nowych produktów i realizacji działań w perspektywie rozwoju społeczności lokalnej [Krupa 2014].

Wyróżnione obszary badań w innych województwach stanowią wyznacznik kolejnych kategorii znaczeniowych w przygotowywanej matrycy analizy danych w oparciu o prezentowane badania pilotażowe – doświadczenia dwóch przewodników turystycznych z województwa warmińsko-mazurskiego.

Każdy wywiad (przeprowadzony z przewodnikami z województwa warmińsko-mazurskiego) składał się z trzech spotkań po około 2 godziny (6 godzin łącznie) i został przeprowadzony na terenie Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (w specjalnie przygotowanej sali). Rozmówcom zapewniono swobodę wypowiedzi. Do wszystkich wywiadów przygotowano dyspozycje (10 pytań otwartych z metryczką i instrukcją), odnoszące się do wyznaczonych obszarów problemowych, w których uwzględniono: rodzaje działań turystycznych oraz problemy

i oczekiwania badanych w zakresie pracy na rzecz promowania i rozwoju zrównoważonej turystyki regionu poprzez turystykę kulturową województwa warmińsko-mazurskiego. Po zgromadzeniu materiału poddano go analizie w następujących etapach:

- skrócenie tekstu surowego;
- wyszukiwanie kategorii analitycznych odpowiadających na pytanie: Jaka jest rola przewodnika turystycznego w promowaniu i rozwoju zrównoważonej turystyki regionu województwa warmińsko-mazurskiego w oparciu o turystykę kulturową w doświadczeniach badanych? Tzn. jakie podejmują działania w codziennej pracy przewodnika i jakie ma to znaczenie (w ich doświadczeniach) dla promowania i rozwoju zrównoważonej turystyki województwa warmińsko-mazurskiego? Jakie mają problemy i oczekiwania w aspekcie przedstawianej problematyki?
- wprowadzenie warstwowego doboru jednostek w celu wydobycia informacji zawartych w tekstach składających się na kontekst danych;
- weryfikacja danych poprzez metodę indukcji analitycznej, tzn. konfrontowanie danego twierdzenia hipotetycznego z każdym przypadkiem w badanym obszarze [Rubacha 2016, s. 208].

W trakcie analizy przyjęto system porządkowania cytowanych wypowiedzi w postaci oznaczenia płci rozmówcy: K lub M.

Dobór próby do badań był nielosowy celowy – polegał na pobraniu z populacji jednostek spełniających kryterium zawarte w pytaniu badawczym [Rubacha 2016, s. 207]: osoby badane to przewodnicy z długoletnim stażem zawodowym, którzy na co dzień związani są również z ośrodkami i instytucjami kultury na terenie Warmii i Mazur. Wchodzą w skład zarówno grupy inicjatorów różnych przedsięwzięć o tematyce regionalnej, jak i twórców lokalnych przewodników, opisujących walory historyczne i krajoznawcze województwa warmińsko-mazurskiego. Badani ze względu na prowadzenie działalności zarobkowej i współpracę z szerokim gronem instytucji poprosili o animizację.

Badana 1: Pierwsza z nich to kobieta w wieku 39 lat pochodząca z Podlasia, ale od 20 lat mieszkająca na Warmii i Mazurach. Licencjonowana przewodniczka turystyczna, która posiada wykształcenie humanistyczne i społeczne, w tym z historii i języka polskiego. Od momentu zamieszkania w województwie warmińsko-mazurskim urzekła ją przyroda i historia tych ziem, a w szczególności życie codzienne oraz obyczajowość

małych społeczności. Skupia się przede wszystkim na organizowaniu wycieczek do miejsc nietypowych/zapomnianych.

Badany 2: Druga osoba badana to mężczyzna w wieku 41 lat, pochodzący z Warmii i Mazur. Z wykształcenia jest prawnikiem, ale miłość do regionu spowodowała, że na stałe zajął się przewodnictwem. Realizuje wycieczki dla każdej grupy wiekowej, również dzieci i seniorów; piesze, autokarowe, rowerowe oraz spływy kajakowe. Posiada szeroką wiedzę na temat dziejów województwa warmińsko-mazurskiego, którą przedstawia w sposób dostosowany do rozwoju i wieku uczestników.

W tekście wykorzystano także materiały źródłowe w postaci publikacji i artykułów naukowych oraz oficjalnych dokumentów urzędowych, charakteryzujących uwarunkowania rozwoju turystyki regionu oraz stan infrastruktury turystycznej na Warmii i Mazurach.

Potencjał rozwojowy turystyki zrównoważonej województwa warmińsko-mazurskiego, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki kulturowej

Województwo warmińsko-mazurskie zamieszkuje 1 366 430 osób [Województwo 2022]. Jest to najbardziej zróżnicowany pod kątem etnicznym region Polski, który zamieszkuje wiele licznych mniejszości narodowych i etnicznych: Ukraińcy (około 80 tys. osób), Niemcy (20 tys.), Romowie i Białorusini. Na przestrzeni ostatnich 10 lat w regionie obserwowalny jest systematyczny spadek liczby mieszkańców, który spowodowany jest ubytkiem migracyjnym ludności województwa a także ujemnym przyrostem naturalnym [Sass 2020, s. 52].

To migracje, obok przyrostu naturalnego, są czynnikiem wpływającym na liczbę ludności, jej strukturę i przestrzenne rozmieszczenie. W województwie od wielu lat liczba wymeldowań z pobytu stałego przewyższa liczbę nowych zameldowań. Zdaniem Marka Morze, przyczynami tak znacznej migracji może być zarówno niska dostępność mieszkań, jak i nieatrakcyjny rynek pracy (deficyt miejsc pracy, najwyższa spośród wszystkich województw stopa bezrobocia czy też niskie wynagrodzenia). Województwo dla wielu osób nie wydaje się miejscem atrakcyjnym do zamieszkania i podjęcia pracy, stąd odpływ ludności poza jego granice jest zdecydowanie większy od napływu [Morze 2017, s. 97].

Województwo zajmuje powierzchnię 24 173 km², co plasuje go na czwartym miejscu w skali kraju. Z uwagi na położenie geograficzne i historię należy do jednego z najbardziej atrakcyjnych pod względem turystycznym rejonów Polski. Jest to obszar wyjątkowo bogaty w unikalne zasoby przyrodnicze. Dysponuje też niezwykle

atrakcyjnym środowiskiem naturalnym, umożliwiającym szeroki rozwój usług turystycznych, wypoczynkowych i rekreacyjnych. Walory turystyczno-rekreacyjne województwa, stanowią jedną z najbardziej charakterystycznych cech wyróżniających go na tle innych obszarów Polski [Bielinis i in. 2015, s. 236], dając wyraz wysokiej atrakcyjności regionu, budując jednocześnie jego przewagę konkurencyjną [Karbowski 2008, s. 99]. Warmia i Mazury są też zaliczane do najmniej zanieczyszczonych regionów kraju, prawie w całości objęte zostały programem Zielone Płuca Polski, którego podstawową ideą jest realizacja zasady zrównoważonego rozwoju, który nie zagraża środowisku naturalnemu.

Na tle kraju i Europy region odznacza się różnorodnością i bogactwem środowiska przyrodniczego. Ogromna liczba jezior, zalesienie, zróżnicowane ukształtowanie powierzchni czy też walory krajobrazowe determinują strukturę gospodarczą i wpływają na typ aktywności ekonomicznej mieszkańców. Wśród czynników pobudzających rozwój gospodarczy (z wyłączeniem ekonomicznych) istotne znaczenie posiadają także czynniki ekologiczne, kulturowe i społeczne [Antonowicz i in. 2020, s. 3].

Gospodarka województwa od lat wykazuje bardzo silne związki z zasobami naturalnymi, które stwarzają konkurencyjne warunki do rozwoju turystyki. Waldemar Kozłowski podaje, że województwo przyciąga ponad 6,5% turystów zagranicznych rocznie [Kozłowski 2011, s. 98]. Według danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie za 2021 rok, najwięcej turystów zagranicznych przyjeżdżało do województwa z Niemiec – 19,6 tys. (51,3%). Znaczną grupą korzystających byli też Litwini – 3,5 tys. (9,0%) oraz mieszkańcy Ukrainy – 1,9 tys. (4,9%) i Wielkiej Brytanii – 1,7 tys. (4,6%) [US 2022, s. 5]. Wśród najważniejszych atutów województwa należy wyróżnić:

- kapitał ludzki – wykwalifikowana kadra pracownicza i najniższe koszty produkcji na tle pozostałych województw,
- środowisko naturalne – szczególnie w kwestii rozwoju ekologicznego przemysłu, turystyki i agroturystyki,
- położenie regionu będące jednocześnie bramą do rynku europejskiego i rynków wschodnich,
- rozwijający się przemysł drzewno-meblarski, produkcja rolno-spożywcza, produkcja maszyn i urządzeń [PAIH 2023];
- dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur, w tym: gwara warmińska i mazurska; budownictwo sakralne oraz miejskie; założenia pałacowe

i parkowe; cmentarze i miejsca pamięci; skanseny oraz instytucje i organizacje upowszechniające tradycję i kulturę regionu jak np. wioski tematyczne [Lisowska 2019, s. 156].

Region posiada szczególnie sprzyjające warunki dla rozwoju turystyk. O potencjale i walorach turystyczno-przyrodniczym województwa świadczą m.in. następujące dane:

- jeden z najniższych (obok Podlaskiego) w kraju wskaźników gęstości zaludnienia (59 osób/km²);
- wody, zajmujące 6,3% powierzchni (średnio w kraju 2,7%), z największymi jeziorami w Polsce: Śniardwy i Mamry oraz najdłuższym Jeziorkiem;
- wielokilometrowe szlaki wodne (Kanał Ostródzko-Elbląski, Szlak Spływów Krutynią, Szlak Wielkich Jezior Mazurskich);
- lasy i zadrzewienia zajmujące 29,9% powierzchni (średnio w kraju 28,2%);
- użytki rolne stanowią 46,3% powierzchni województwa;
- bogata flora i fauna;
- liczne zabytki architektury – przede wszystkim liczne budowle gotyckie (sakralne i świeckie);
- obszary prawnie chronione (8 parków krajobrazowych, obszary chronionego krajobrazu, 96 rezerwatów przyrody), stanowiące 53% powierzchni województwa (średnio w kraju 31%) [WODR 2003, s. 15].

Warto podkreślić, iż na terenie Warmii i Mazur wyróżnione zostały obszary przyrody o szczególnym znaczeniu europejskim. W ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura2000, której zadaniem jest m.in. umożliwienie realizacji spójnej polityki ochrony zasobów przyrodniczych na obszarze Unii Europejskiej, w 2005 roku ustanowiono 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz 8 obszarów ochrony siedlisk, których łączna powierzchnia zajmuje ponad 20% powierzchni województwa. Region należy do najbogatszych pod względem bioróżnorodności w Polsce – wraz z województwem podlaskim oraz niektórymi gminami województwa mazowieckiego, pomorskiego i kujawsko-pomorskiego zaliczany jest do jednego z ostatnich w Europie obszarów o nieskażonej przyrodzie oraz unikatowych walorach krajoznawczych i kulturowych. Wszystko to powoduje konieczność przestrzegania zasad ekorozwoju, co oznacza podejmowanie szeregu zintegrowanych działań ukierunkowanych na ochronę środowiska oraz powiązanie jej z rozwojem gospodarczym, zdrowiem

społeczeństwa oraz postępowaniem cywilizacyjnym [Zielińska-Szczepkowska, Zabielska 2010, s. 899].

Szczególnym potencjałem, który dla rozwoju turystyki na Warmii i Mazurach może mieć znaczenie kluczowe, jest specyfika historyczna i kulturowa regionu, dająca możliwość tworzenia i promocji kulturowego wizerunku województwa. Jego obszar zamieszkują przedstawiciele różnych grup wyznaniowych, narodowych oraz kulturowych. Natomiast losy tych ziem związane są zarówno historią plemion pruskich, zakonu krzyżackiego, jak i Dominium Warmińskiego oraz Królestwa Polski. W wyniku przemian politycznych na arenie europejskiej, teren dzisiejszego województwa warmińsko-mazurskiego po 1772 roku w większości wszedł w skład Królestwa Pruskiego, w kolejnych latach należał do Cesarstwa Niemieckiego tzw. Republiki Weimarskiej oraz Trzeciej Rzeszy. Do 1945 roku Warmia i Mazury stanowiły serce prowincji Prus Wschodnich [Lisowska 2021, s. 34].

Współcześnie społeczeństwo Warmii i Mazur składa się ze spadkobierców rodzin przesiedlonych po II wojnie światowej z terenów Kresów Wschodnich, Wołynia, Grodna, ale także Polski centralnej czy Rzeszowszczyzny na tzw. Ziemię Odzyskaną. W niewielkim stopniu teren województwa zamieszkują kolejne pokolenia autochtonów, gdyż tzw. ludność miejscowa w latach 1945–1949 wyemigrowała do nowo powołanych państw niemieckich, w wyniku polityki władz polskich, prowadzonej w myśl idei „Wysiedlać czy repolonizować?” [Lisowska 2021, s. 34].

Turystyka dla Warmii i Mazur stanowi jedną z głównych dziedzin rozwoju, która integruje różne obszary gospodarki i życia społecznego i bez wątpienia wpływa na wzrost dochodów, pobudzanie przedsiębiorczości, tworzenie nowych miejsc pracy oraz poprawę jakości życia mieszkańców [Strategia Rozwoju Turystyki 2016, s. 3]. Jest ona dla regionu bardzo ważnym elementem rozwoju gospodarki, który – generując najwyższy efekt mnożnikowy, równolegle napędza wzrost innych sektorów gospodarki regionu. Rola progospodarcza turystyki w regionie wynika głównie z interdyscyplinarnych predestynacji; funkcja turystyczna ma dla rozwoju województwa charakter decydujący. Z istoty turystyki jako zjawiska interdyscyplinarnego wynika, że turystyka jest obecnie dziedziną integrującą różne obszary gospodarki i życia społecznego oraz generatorem korzystnych sprzężeń zwrotnych [Strategia Rozwoju Turystyki 2016, s. 30]. Skutecznym narzędziem do osiągnięcia tego celu może być turystyka zrównoważona, która koncentruje się na

równoległym wspieraniu działań środowiskowych, społecznych i ekonomicznych przy optymalnym (i racjonalnym) wykorzystaniu zasobów naturalnych.

Warmia i Mazury to kulturowe pogranicze, gdzie znaleźć można obok kościołów katolickich i zborów protestanckich także greckokatolickie cerkwie i klasztory starowierców [Baczko 1998, s. 4]. Mieszkańcy regionu funkcjonują w przestrzeni przenikających się kultur przesiedleńców, w ramach których pielęgnują własną tożsamość oraz spuściznę historyczną województwa warmińsko-mazurskiego [Lisowska 2021, s. 34].

Należy zaznaczyć, iż turystyka kulturowa w regionie silnie jest skorelowana z turystyką zrównoważoną i traktowana jako jedna z jej postaci. Turystyka kulturowa, koncentruje się na eksplorowaniu i doświadczaniu dziedzictwa historyczno-kulturowego Warmii i Mazur – obszaru o malowniczym krajobrazie, zabytkach oraz bogatych tradycjach kulturowych, które kształtowały się przez wieki. W regionie jest wiele atrakcji turystycznych związanych z turystyką kulturową, są to m.in.:

1. Zamek w Malborku, który jest największym zamkiem na świecie zbudowany z cegły i jeden z najważniejszych przykładów gotyckiej architektury obronnej. Zamek został wpisany na listę dziedzictwa UNESCO i stanowi symbol historii zakonu krzyżackiego.
2. Katedra w Fromborku. To miejsce, w którym pracował słynny astronom Mikołaj Kopernik (1473-1543). Katedra ta jest przykładem gotyckiej architektury sakralnej.
3. Malownicze jeziora, które są miejscem do wypoczynku, żeglowania, wędkowania oraz innych form rekreacji.
4. Klasztor kamedułów w Wigierskim Parku Narodowym, siedziba zakonu, którego członkowie prowadzą kontemplacyjny tryb życia i ręcznie wykonują produkty, takie jak m.in. sery i herbata.
5. Muzea regionalne, które prezentują historię, kulturę i tradycje regionu; np. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz Muzeum Kultury Ludowej w Olsztynku.
6. Region jest znany z różnego rodzaju festiwali i wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwal muzyki folkowej w Mrągowie czy jarmarki rzemieślnicze.
7. Warmia i Mazury to region licznych, uroczych kościołów i kaplic z pięknymi malowidłami i rzeźbami.

8. Regionalna kuchnia z potrawami takimi jak: pierogi, ryby słodkowodne, kartacze i sery.

W promowaniu turystyki kluczową rolę odgrywają przewodnicy turystyczni, którzy dzięki swojej wiedzy połączonej z pasją, umiejętnościami czy zaangażowaniem wywierają wpływ na kształtowanie wizerunku regionu. To od ich pracy zależy, co i jak turyści poznają, czego doświadczają. Jest to zadanie niełatwe bowiem, „obecnie przewodnik musi odnaleźć się w rzeczywistości zdominowanej przez media, zalew informacji, często też musi balansować między historią a współczesnością, by nadal zachować atrakcyjność dla wymagającego współczesnego odbiorcy i przekonać go, że nic nie zastąpi przekazu werbalnego i kontaktu z człowiekiem [...] Każdy przewodnik musi znaleźć swój złoty środek: jak trafić do serc i umysłów odbiorców aby odnieść sukces i czerpać satysfakcję z oprowadzania” [Kruczek 2010, s. 55].

Zdaniem Zygmunta Kruczeka, przewodnicy turystyczni pełnią wiele ról społecznych; są liderami, tłumaczami, mediatorami, przedstawicielami kraju czy też pomostami między różnymi kulturami. Pełnią też rolę edukatora, będąc interpretatorami przestrzeni i dziedzictwa, organizatorami zwiedzania, doradcami i opiekunami oraz animatorami wspólnej eksploracji, a także pośrednikami kulturowymi. Tak naprawdę jakość ich pracy jest najważniejszym czynnikiem w osiąganiu zadowolenia turystów, co umacnia (bądź osłabia) wizerunek biura podróży, kraju, miasta czy regionu. To w dużej mierze przewodnik turystyczny ma wpływ na podejmowanie przez turystę decyzje o ponownej wizycie w danym miejscu [Kruczek, 2020, s. 5].

Z perspektywy obowiązujących zapisów prawnych w Polsce [ustawa, 1997, art. 3 p.7a], przewodnik turystycznym, jest osobą, która zawodowo oprowadza turystów lub odwiedzających po wybranych obszarach, miejscowościach i obiektach oraz udziela o nich informacji. Co ważne, z uwagi na charakter działania w bezpośredniej obsłudze turystów przewodnicy tworzą jednorodny podsektor turystyczny.

Przewodnicy turystyczni odgrywają istotną rolę w kształtowaniu zachowań turystów i promowaniu praktyk odpowiedzialnych w podróżowaniu. Na podstawie Obwieszczenia Ministra Sportu i Turystyki z 4 stycznia 2023 roku można wskazać kluczowe zadania, jakie realizują przewodnicy turystyczni:

1. Edukacja turystów poprzez:
 - dostarczanie turystom informacji na temat miejsc, które odwiedzają, w tym ich znaczenia kulturowego, historycznego i ekologicznego.

- przekazywanie wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju, takiej jak: zachowanie przyrody, oszczędzanie wody i energii, segregacja odpadów, oraz promowanie lokalnych produktów.
2. Promowanie odpowiedzialnych zachowań:
 - zachęcanie turystów do szanowania przyrody i kultury lokalnej, jak również do przestrzegania przepisów dotyczących ochrony środowiska.
 - wyjaśnianie znaczenia zachowań takich jak ograniczenie używania plastikowych opakowań, wsparcie lokalnych gospodarek i unikanie zakupu produktów pochodzących z nielegalnych źródeł.
 3. Wspieranie lokalnych społeczności:
 - zachęcanie turystów do zakupów w lokalnych sklepach, jedzenia w restauracjach oferujących dania regionalne oraz korzystania z usług lokalnych rzemieślników.
 - wspieranie lokalnych przedsiębiorstw do rozwoju ekonomicznego społeczności oraz wzmacnianie więzi między turystami a lokalną kulturą.
 4. Monitorowanie i raportowanie:
 - przewodnicy mogą pomagać w monitorowaniu wpływu turystyki na środowisko i społeczność.
 - zbieranie danych i raportowanie o ewentualnych naruszeniach lub negatywnych skutkach turystyki może przyczynić się do podejmowania odpowiednich działań naprawczych.

Warto dodać, iż zintegrowana współpraca przewodników turystycznych, władz samorządowych, organizacji pozarządowych oraz turystów jest kluczowa dla promowania zrównoważonego rozwoju turystyki. Dzięki swojej roli przewodnicy turystyczni mają szansę wpływać na pozytywną transformację przemysłu turystycznego w kierunku zrównoważonego rozwoju [Gormsen 1997, s. 54].

Przewodnicy turystyczni jako realizatorzy idei turystyki zrównoważonej – prezentacja wyników badań pilotażowych

Do podstawowych działań podejmowanych przez badanych należą różnego rodzaju wycieczki, ale również gry integracyjne i terenowe, wydawnictwa turystyczne oraz organizacja/współorganizacja imprez i przedsięwzięć kulturalnych w regionie (Tab. 1).

Tabela 1. Specyfika działalności przewodników turystycznych na rzecz turystyki zrównoważonej województwa warmińsko-mazurskiego

Rodzaje działań	Charakterystyka	Okres intensyfikacji
wycieczki	autokarowe piesze rowerowe	wiosna–lato–jesień
gry terenowe i integracyjne	na terenie wiosek tematycznych na obszarze puszczy i lasów w przestrzeni architektury miejskiej	wiosna–lato
imprezy kulturalne	festyny konkursy koncerty turnieje biegi z zadaniami	wiosna–lato
spływy kajakowe	rzeka Maróz rzeka Łyna jeziora i rzeki Mazur Zachodnich Kanał Elbląski	lato
edukacyjne/wydawnicze	przewodniki teksty naukowe warsztaty i lekcje z zakresu edukacji regionalnej opisy regionalnych zabytków	jesień–zima

Źródło: opracowanie własne

Wycieczki to najpowszechniejsza forma działań turystycznych, która skupia szerokie grono zainteresowanych, szczególnie w okresie wiosennym i wakacyjnym. Biorą w nich udział: grupy zorganizowane ze szkół, uniwersytetów trzeciego wieku, uczestnicy konferencji naukowych i popularno-naukowych oraz pensjonariusze domów pomocy społecznej w regionie. W trakcie organizacji tego typu inicjatyw przewodnicy współpracują z lokalnymi firmami oraz regionalnymi twórcami, animatorami, właścicielami zabytków kultury. Pokazują to, co jest inne/zapomniane, ale z różnych względów godne uwagi i wartościowe.

W najmniejszym stopniu realizowane są wycieczki autokarowe, które nie wpisują się w ideę ochrony środowiska województwa warmińsko-mazurskiego. Badani w swojej pracy skupiają się na rozpowszechnianiu świadomości wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, którego funkcjonowanie dla przyszłych pokoleń zależy od ograniczenia wpływu szkodliwych przejawów techniki i postępu współczesnej cywilizacji.

Podczas wycieczek uwypuklają oni wielokulturowość społeczności Warmii i Mazur, która ukształtowała dziedzictwo kulturowe województwa warmińsko-mazurskiego. Pokazują piękno architektury i rzeźby oraz zapoznają z burzliwymi losami tych ziem poprzez odwiedziny różnych cmentarzy. Wspierają przy tym zarządców i osoby opiekujące się budownictwem ludowym, małymi skansenami oraz wytwórców regionalnych. Na szlaku wycieczek umieszczają zarówno miejsca znane, jak i nieznane. Na te drugie wskazują najbardziej w konstruowanych programach wycieczek. Biorą przy tym pod uwagę, że płot, mur, chata czy też wzgórze, które dla turysty spoza Warmii i Mazur ma małe znaczenie, dla osoby osiedlonej, urodzonej, z korzeniami autochtonicznymi jest czymś, co może wzbudzić wielkie przeżycia.

Wycieczki piesze i rowerowe są według przewodników swoistą formą przeżywania dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur. „Odwiedzamy miejsca, do których często nie można dojechać, zarośnięte wysoką trawą albo też wrośnięte w krajobraz społeczno-przyrodniczy” – K. Na podstawie wywiadów można przytoczyć następujące miejsca:

- kurhany;
- chaty z charakterystycznym murem pruskim;
- stare kapliczki przydrożne, zabytkowe aleje drzew;
- oberlandzkie osady leśne z murowaną i drewnianą zabudową z najstarszymi domami z XIX wieku;
- zabytkowe leśniczówki;
- pomniki przyrody;
- święte drzewa pruskie;
- lokalne cmentarze, np. ewangelickie;
- zabytkowe budynki szkół;
- użytki ekologiczne, np. Wzgórze Bartłockie.

W trakcie tych niezwykłych wypraw uczestnicy przemieszczają się szlakami turystycznymi, które są bogate w lasy, malownicze jeziora, bagna. Badani natomiast opowiadają turystom historie związane z danym obszarem: wojnami; epidemiami; wielkimi dowódcami, jak np. Napoleonem oraz te mniej znane: ludowe podania, legendy bądź też zapisane w kronikach a dotyczące obyczajowości – picia alkoholu czy też celebrowania różnych świąt pogańskich, katolickich, ewangelickich. Inicjatywy tego typu to doskonała okazja na promocję i rozwój turystyki zrównoważonej województwa przy jednoczesnym wskazaniu na potrzebę dofinansowania sieci turystycznej miejsc mało znanych, ale niezwykłych na Warmii i Mazurach.

Specyficzną ofertę stanowią tzw. *freewalking tour*¹ dedykowane społeczności lokalnej i organizowane w celu uczczenia regionalnych rocznic historycznych, np. „100-lecie plebiscytu na Warmii i Mazurach”; uruchomienie pierwszych szkół z polskim językiem wykładowym; jubileusz istnienia „Gazety Olsztyńskiej”. W tego typu przedsięwzięciach może wziąć udział każdy zainteresowany i poznać historię lokalną oraz związane z nią budynki i miejsca. To także możliwość na zaprezentowanie mieszkańcom Warmii i Mazur obiektów turystycznych i muzealnych jako przestrzeni do spędzania czasu wolnego i rekreacji.

Wśród propozycji badanych z zakresu turystyki lokalnej na uwagę zasługują wycieczki związane z techniką regionalną, a ściślej rzecz ujmując z wykorzystaniem na terenie Warmii i Mazur rozwiązań z obszaru: wodociągów, elektryczności, kolei. Przykład może stanowić realizacja zwiedzania tzw. tarana wodnego w niewielkiej warmińskiej miejscowości Kajny. „System wodociągowy uruchomiono we wsi w 1897 roku. Inicjatorem tych działań był działacz warmiński z Kajn – Stanisław Żurawski (1865-1943), który zakupił w Królewcu taran wodny i z zastosował w swojej miejscowości” – M. W ten sposób badani wspierają lokalnych pasjonatów dbających o niekomercyjne obiekty związane z historią codzienną obszarów województwa warmińsko-mazurskiego.

Gry terenowe i integracyjne to doskonała przestrzeń do zapoznania uczestników z historią i kulturą Warmii i Mazur. „Staramy się realizować tego typu przedsięwzięcia przy wykorzystaniu lokalnych zasobów hotelowych/noclegowych oraz wiosek tematycznych” – K. Przewodnicy wskazują na wioski tematyczne jako miejsca, które przyczyniają się do rozwoju edukacji regionalnej i wzrostu potencjału ekonomicznego małych miejscowości i wsi w województwie warmińsko-mazurskim. Każda z nich posiada ofertę związaną z obszarem, na którym się znajduje. Badani wykorzystują infrastrukturę, która umożliwia przeniesienie uczestników w świat:

- dawnych plemion pruskich i ich życia codziennego, w tym wytwórstwa rzemieślniczego oraz ozdób tradycyjnych;
- rycerzy Zakonu Krzyżackiego i ich potyczek wojennych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, ale również reguł zakonu, rozwiązań architektonicznych i kuchni;

¹ Każdy niezależnie od zasobów finansowych może wziąć udział w wycieczce. Uczestnicy wpłacają tyle, ile mogą i chcą.

- autochtonicznej ludności Warmii i Mazur; gwary, podań i legend oraz lokalnych wierzeń i przesądów; świąt kościelnych i tradycji społeczności osiedlonej w województwie warmińsko-mazurskim po 1945 roku.

Przy realizacji gier tematycznych/integracyjnych, w których wdrażane są elementy warsztatowe wykorzystywany jest potencjał regionalnych twórców ludowych, rzemieślników, ale także lokalnej gastronomi oraz kół gospodyń wiejskich (KGW).

W okresie wiosenno-letnim badani organizują gry terenowe polegające na rozwiązywaniu zadań podczas leśnej wędrowki, np. po Puszczy Romnickiej, gdzie uczestnicy kierują się na szczyt dawnego grodziska Jaćwingów – po nasypie starego torowiska kolejowego rozebranego po 1945 roku przez Armię Czerwoną, tam odnajdują pozostałości po linii kolejowej z XX wieku w Stańczykach tzw. „akwedukty Północy”. W trakcie wyprawy odwiedzają także głąz upamiętniający Wilhelma za jego myśliwskie osiągnięcia (Puszcza Romnicka, bowiem była na przełomie XIX i XX wieku cesarską zamkniętą przestrzenią łowiecką). Puszcza Romnicka to jeden z wielu przykładów wykorzystania dziedzictwa fauny i flory Warmii i Mazur w trakcie tworzenia gier tematycznych. Niekiedy uczestnicy muszą wcielić się w role historyczne i przygotować np. infrastrukturę wsi albo obozowisko armii napoleońskiej w lasach Taborskich czy w Puszczy Piskiej.

Natomiast przez cały rok badani posiadają ofertę z zakresu gier terenowych/fabularnych, które organizowane są na terenie miast i miasteczek Warmii i Mazur. Dotyczą przede wszystkim: Olsztyna, Ornety, Dobrego Miasta, Elku, Lidzbarka Warmińskiego. Przewodnicy wykorzystują zabytkowe budynki i siedziby muzeów oraz lokalne domy rzemiosł i galerie. Włączają te instytucje w działania, ustawiając w nich określone punkty do realizacji. W ten sposób promują również miejsca prezentujące dziedzictwo kulturowe regionu województwa warmińsko-mazurskiego oraz uwrażliwiają na piękno pozostałości architektonicznych po zamierzonych czasach. Tworzą bazę miejsc wartych odwiedzenia ze względu na położenie, walory przyrodnicze oraz zabytki.

KGW oraz wioski tematyczne to doskonali partnerzy przy realizacji imprez kulturalnych, ponieważ posiadają własne produkty lokalne, wytwarzane na bazie naturalnej roślinności, zasobach okolicznych lasów czy też w oparciu o tradycyjne receptury, wzory i zasady przygotowania. Badani współuczestniczą w tego typu działaniach jak: festyny, turnieje, koncerty, konkursy o tematyce regionalnej, biegi z zadaniami. Najczęściej zasiadają w kapitułach konkursowych oraz przygotowują

współtowarzyszące wycieczki po okolicy. Są to przedsięwzięcia tworzone w skali mikro – w niewielkich wioskach i gminach. Jednak tego typu działania pozwalają, innym mieszkańcom województwa warmińsko-mazurskiego oraz zainteresowanym turystom, poznać te niewielkie wycinki kulturowej przestrzeni. Przewodnicy promują w ten sposób dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur, znajdujące się na terenie małych, niekomercyjnych obszarów. Zachęcając turystów do uczestnictwa w opisywanych wydarzeniach, przyczyniają się do ich kontynuacji i rozwoju.

Spływy kajakowe to jedna z gałęzi turystyki lokalnej na Warmii i Mazurach, która w latach po pandemii zyskuje dużą popularność. Na spływy wybierają się zarówno przedstawiciele społeczności zamieszkującej województwo warmińsko-mazurskie, jak również turyści z innych obszarów Polski czy zagranicy. Przewodnicy oferują spływ:

- rzeką Maróz i Łyną;
- jeziorami i rzekami Mazur Zachodnich:
 - Kanałem Elbląskim (Śluza Miłomłyn, rzeka Liwa, Jezioro Drwęckie, Śluza Miłomłyn i Zielona),
 - Jeziolem Drwęckim,
 - Jeziolem Pauzeńskim,
 - Jeziolem Szeląg Wielki,
 - Jeziolem Szeląg Mały,
 - Rzeką Drwęcą.

Oprócz „typowego wiosłowania opowiadamy historię tych ziem i pokazujemy miejsca, gdzie niegdyś prosperowały zamki, budynki gospodarcze i rozmieszczone były różne rozwiązania hydrotechniczne” – M. „Opowiadamy o florze i faunie, rybach, specyfice jezior i rzek, które właśnie przepływamy” – K. Badani wskazują także na to, że informują uczestników o możliwości: zakupu od lokalnych rybaków sielaw, siej, węgorzy; skorzystania z oferty pobliskich gospodarstw agroturystycznych.

W okresie zimowym, kiedy spada intensyfikacja działań turystyki ze względu na niesprzyjające warunki pogodowe, badani zajmują się sferą edukacyjną i wydawniczą: tworzą przewodniki na zlecenie różnych wydawnictw, uczestniczą w przygotowaniu tekstów naukowych odnoszących się do historii Warmii i Mazur, w których prezentują zapomniane tradycje i zwyczaje; redagują i udostępniają na potrzeby szkół i zaprzyjaźnionych stowarzyszeń opisy regionalnych pomników i związanych z nimi postaci, sprzętów codziennego użytku, budynków historycznych oraz wspomagają w realizacji zajęć z zakresu edukacji regionalnej.

Problemy i oczekiwania badanych w działaniach na rzecz turystyki zrównoważonej ze szczególnym uwzględnieniem turystyki kulturowej

Podczas wywiadów ujawniono zagadnienie konkurencji, które w zakresie organizacji ofert turystycznych i promocji nieznanych/unikatowych/niekomercyjnych aspektów regionu utrudnia pracę na rzecz turystyki zrównoważonej. „Zamiast wspierać się nawzajem, przewodnicy zwykle ze względów finansowych podkradają sobie klientów albo też poszukują szybkich i łatwych atrakcji” – M. Badani podkreślają, że szkodzi to odkrywaniu przez turystę tego, co wartościowe i piękne czy przekazywane w małych społecznościach lokalnych. Ma to także wpływ ekonomiczny na często z trudem utrzymywane małe, prywatne muzea; warsztaty rzemieślnicze oraz rękodzielnicze. „Jeżeli, bowiem my nie przyprowadzimy uczestnika wycieczki do miejsca magicznego, ale mało znanego, to on się nie dowie o tych wspaniałych np. pączkach czy ciastach albo o smacznych wędzonych w przydomowym ogrodzie rybach i o pięknej unikatowej kapliczce, o której dbają kolejne pokolenia przysłowiowych Kowalskich” – K.

Drugim problemem, na który wskazali badani to brak edukacji ustawicznej przewodników turystycznych i pogłębiania ich wiedzy na temat regionu. „Duża część osób przemieszcza się po wypracowanych kierunkach, według ustalonych kilka lat temu punktów. Nie sprawdza nowych inicjatyw regionalnych, rozwijających się KGW, wiosek tematycznych, nowych ścieżek edukacyjnych” – M. Badani zgodnie przyznają, że aby móc w pełni promować turystykę zrównoważoną, należy ciągle poszukiwać nowych inspiracji, wyszukiwać, np. lokalnych gospodarzy umożliwiających uczestniczenie turystom w zbiorach. „Region poznajemy cały czas, bo on się zmienia” – M. Zdarza się, że na Warmię i Mazury powracają ludzie, którzy z zamiłowania do kultury, przyrody i tradycji tego obszaru otwierają gospodarstwa agroturystyczne, warsztaty rzemieślnicze, stadniny koni z urokliwym zagospodarowaniem dziedzictwa przyrodniczego. Właśnie te aspekty powinien każdy przewodnik poznawać, wykorzystywać i promować.

Oczekiwania formułowane przez badanych to chęć jak największej współpracy pomiędzy wszystkimi przewodnikami w regionie Warmii i Mazur na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu. Określenie także spójnych korzyści zarówno dla osób, firm, instytucji zajmujących się przewodnictwem w województwie warmińsko-mazurskim oraz dla turysty lokalnego, turysty z kraju i zagranicy, ale również lokalnych

przedsiębiorców, twórców ludowych, artystów i właścicieli wszelkich miejsc niezwykłych, zakorzenionych w regionie.

Badani uważają również, że placówki edukacyjne powinny wprowadzić w ramach edukacji regionalnej wiedzę z zakresu turystyki lokalnej jako elementu budującego potencjał ekonomiczny, kapitał społeczny Warmii i Mazur. W trakcie takiego panelu zajęć należy wskazywać na szanse płynące z dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu w realizacji potrzeb jego mieszkańców oraz promować tym samym miejsca ciekawe, które niosą ze sobą przekaz: codzienności i obyczajów ludności zamieszkującej województwo warmińsko-mazurskie w perspektywie historycznej i współczesnej. W ten sposób, podkreślając mozaikowość kulturową tych terenów i zarazem ich wartość, wzmocni się poczucie tożsamości lokalnej i wskaże młodszymi pokoleniom perspektywę rozwoju i sukcesów także tych ekonomicznych w regionie.

Podsumowanie

Województwo warmińsko-mazurskie należy do jednych z najbardziej atrakcyjnych pod względem turystycznym rejonów Polski. Jego walory przyrodnicze, bogactwo wód, czyste środowisko naturalne oraz specyficzna mozaika wielokulturowości sprzyjają rozwojowi turystyki, która jest ważnym elementem rozwoju gospodarki tego województwa.

Na podstawie badań pilotażowych należy wnioskować, że zdaniem badanych przewodnicy turystyczni odgrywają istotną rolę w promowaniu walorów regionu Warmii i Mazur. W doświadczeniach przewodników – ich rola skupia się przede wszystkim na rodzajach podejmowanych działań oraz sposobie wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych województwa warmińsko-mazurskiego. Badani, zdążając ku miejscom niezwykłym i zapomnianym, pozwalają uczestnikom wycieczek, spływów kajakowych, gier terenowych wkroczyć w świat tradycji, dziedzictwa fauny i flory tych obszarów. Promują inny sposób odkrywania turystycznych szlaków Warmii i Mazur. Tworzą nowe przestrzenie do zwiedzania i poznawania, angażując przy tym lokalnych przedsiębiorców, agroturystyki, rzemieślników, rybaków, właścicieli mini skansenów, prywatnych opiekunów zabytków, wioski tematyczne, KGW oraz inne instytucje wpisujące się w krajobraz kulturowy i przyrodniczy regionu.

Jednocześnie według badanych promocji i rozwojowi turystyki lokalnej służy także wspieranie przez nich małych inicjatyw kulturalnych takich jak festyny, festiwale i konkursy. To szansa na zapoznanie turysty z nowymi społecznościami,

przedsiębiorczością lokalną, działalnością regionalnych KGW i wiosek tematycznych jako miejsc aktywnego wypoczynku. Uważają oni, że przewodnik wyznacza program wycieczki – od niego zależy, gdzie turysta dotrze, dokąd go zaprowadzi. Przewodnik, zatem może, według nich: pokazać to, co niezwykle i piękne w tradycji regionu; wskazać najlepszych rzemieślników i artystów; wypromować miejsca noclegowe i mało znane szlaki turystyczne. Jest także swoistym edukatorem turysty w budowaniu jego świadomości ochrony i pomnażania dziedzictwa kulturowego regionu Warmii i Mazur – zarówno poprzez pracę w terenie, jak i za pośrednictwem działalności wydawniczej i edukacyjnej. Badani przewodnicy turystyczny podkreślają, że tego rodzaju aktywność przyczynia się do zachowania dla przyszłych pokoleń:

- walorów przyrodniczych, pomników przyrody;
- przejawów życia dawnych wielokulturowych społeczności – cmentarzy, pomników, obiektów sakralnych i użyteczności publicznej, kapliczek przydrożnych, zabytków technicznych etc.

Z wywiadów wynika, że ich zadaniem jest taka promocja turystyki zrównoważonej, która doprowadzi do świadomego czerpania z tego, co może dać obszar województwa warmińsko-mazurskiego. Badani zaznaczają, że obowiązkiem przewodnika jest: przekazanie sprawdzonej, wartościowej wiedzy o miejscach odwiedzanych przez turystę; opowiedzenie zarówno legend i podań ludowych, jak i potwierdzonych przez kroniki wydarzeń historycznych. W swoich wypowiedziach godzą się na podleganie edukacji ustawicznej doskonalącej własną wiedzę i warsztat pracy.

Badani stoją na stanowisku, że turystyka zrównoważona wymaga także nawiązywania współpracy i tworzenia sieci powiązań pomiędzy przewodnikami oraz wszelkimi instytucjami, lokalnymi przedsiębiorcami oraz rzemieślnikami, wytwórcami, gospodarzami. Tylko w ten sposób może dojść do skutecznej promocji i rozwoju tego, co wartościowe i unikatowe na terenie Warmii i Mazur.

Przedstawiona powyżej analiza badań pilotażowych pozwoli na prowadzenie poszerzonych badań właściwych w województwie warmińsko-mazurskim a następnie w pozostałych województwach w Polsce. W ten sposób powstała wstępna matryca kategorii znaczeniowych (badawczych) przy reedukacji i kodowaniu danych zostanie nasycona nowymi kategoriami z uwzględnieniem uwarunkowań kulturowych, społecznych i gospodarczych określonych województw w Polsce. Przygotowany na jej podstawie materiał zostanie porównany z wynikami/danymi prowadzonych badań jakościowych w zakresie roli i zadań przewodników turystycznych w promowaniu oraz

rozwoju turystyki zrównoważonej, w tym ze szczególnym uwzględnieniem turystyki kulturowej.

Realizowana procedura badawcza, tzn. wyjście od małej próbki badawczej w badaniach pilotażowych poprzez powiększanie grupy badanych, umożliwia korygowanie kategorii znaczeniowych w trakcie analizy zgromadzonego materiału oraz zapewnienie systematycznego kontaktu ze środowiskiem, który podlega badaniu, tzn. poznanie sposobu konstruowania świata przez przewodników turystycznych, co może warunkować ich rolę w turystyce zrównoważonej, w tym kulturowej:

- we wstępnej fazie badania prowadzone w jednym obszarze historyczno-kulturowym na małej próbie badawczej;
- kolejna faza to badania na większej próbie badawczej nadal w jednym obszarze historyczno-kulturowym;
- wyjście do zróżnicowanych obszarów historyczno-kulturowych;
- porównanie zebranych materiałów;
- zestawienie danych z wynikami zgromadzonymi przez innych badaczy [Rubacha 2016; Pilch, Bauman 2001].

Bibliografia

- Antonowicz B., Gwiazdzińska-Goraj M., Kowalczyk B., Krzymowska K., Kurowska H., Ratkiewicz O., Szymankiewicz-Szarejko T., Samulowski W., Wysokiński A., 2020, *Ekspertyza dotycząca województwa warmińsko-mazurskiego w kontekście Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Wyd. Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego, Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn
- Baczko T., 1998, *Wykorzystać międzynarodową szansę*, „Rzeczpospolita” z 17.09.1998, s. 7
- Bajdor P., Grabara J. K., 2012, *Turystyka zrównoważona – przegląd literatury i charakterystyka*, [w:] S. Nowak (red.), *Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki. Materiały i studia*, Wyd. Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice, s. 52-58
- Batyk I. M., 2010, *Dziedzictwo kulturowe Warmii*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, nr 2, s.35-43
- Bielinis L., Bielinis E., Zawadzka A., Omelan A., Makowska M., 2015, *Walory turystyczne, rekreacyjne, przyrodnicze Olsztyna i okolic według opinii mieszkańców*, „Ekonomia i Środowisko”, nr 4, s. 235-242
- Bosiacki S., 2005, *Stan obecny i perspektywy rozwoju polskiej turystyki*, „Turystyka i Rekreacja”, t. 1, s. 16-22
- Gaworecki W., 2007, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Gormsen E., 1997, The impact of tourism on costal areas, „Geo Journal”, Vol. 42, No. 1, s. 39-54
- Gralak K., 2022, *Wielokulturowość i wielokulturowe dziedzictwo w rozwoju turystyki na przykładzie regionu Polski Wschodniej*, „Turystyka i Rozwój Regionalny”, nr 18, s. 53-64

- Informacje o zawodzie. Przewodnik turystyczny miejski (511303)*, 2018, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Warszawa
- Kapera I., 2018, *Rozwój zrównoważony turystyki. Problemy przyrodnicze, społeczne i gospodarcze na przykładzie Polski*, Wydawnictwo Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków
- Karbowiak K., 2008, *Turystyka w województwie warmińsko-mazurskim stan obecny i perspektywy rozwoju*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, seria G, t. 95, z. 3/4, s. 91-100
- Kostecka J., Kostecki A., 2016, *Klastry turystyczne w województwie podkarpackim elementem zrównoważonego rozwoju*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju”, nr 172, s. 149-174
- Kozłowski W., 2011, *Wybrane aspekty dostępności transportowej województwa warmińsko-mazurskiego*, „Zeszyty Naukowe”, t. XXV, s. 93-106
- Kruczek Z., 2010, *Umiejętności i zakres wiedzy niezbędne dla przewodników i pilotów obsługujących turystów kulturowych*, „Turystyka Kulturowa”, nr 2, s. 54-62
- Kruczek Z., 2020, *Od Redaktora*, „Folia Turistica”, nr 54, s. 5-8
- Krupa J., 2014, *Nowoczesne metody i narzędzia wsparcia w rozwoju małych destynacji turystycznych*, Wyd. Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów
- Lewandowska A., Chodkowska-Miszczuk J., 2019, *Zrównoważona turystyka miejska jako nowe, niezbędne podejście do rozwoju turystyki kulturowej. Przykład Torunia*, „Turystyka Kulturowa”, nr 5, s. 99-120
- Lisowska K., 2019, *Gwara a tożsamość kulturowa przedszkolaków – na przykładzie placówek przedszkolnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego*, „Podstawy Edukacji”, nr 12, s. 155-168
- Lisowska K., 2021, *Forum Inicjatyw Lokalnych Warmii i Mazur jako przestrzeń do rozwoju edukacji międzykulturowej*, „Podstawy Edukacji”, nr 14, s. 33-40
- Małek J., 2003, *Turystyka kulturowa jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Prace i Studia Geograficzne”, t. 32, s. 13-34
- Morze M., 2020, *Depopulacja w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] J. Hryniewicz, G. Ślusarz (red.), *Depopulacja. Uwarunkowania i konsekwencje*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 85-101
- Niezgoda A., 2006, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań
- Nowak S., Herbuś A., Marszałek J., 2012, *Odpowiedzialna turystyka jako element łączący środowisko, społeczeństwo i gospodarkę*, „Logistyka-Nauka”, nr 3, s. 1697-1703
- Obwieszczenie Ministra Sportu i Turystyki z dnia 4 stycznia 2023 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Przewodnictwo turystyczne” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*, „Monitor Polski”, poz. 168
- Pender L., Sharpley R., 2008, *Zarządzanie Turystyką*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Pilch T., Bauman T., 2001, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
- Polityka 2023, Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021-2028*, Załącznik do uchwały nr LIV/1497/21 Rady Miasta Krakowa z dnia 24 marca 2021 r., Rada Miasta Krakowa, 2021
- Rubacha K., 2016, *Metodologia badań nad edukacją*, Wydawnictwo Editions Spotkania, Warszawa

- Saas R., 2020, *Rozwój społeczno-gospodarczy województwa warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, nr 1, s. 48-64
- Sala K., 2018, *Rola organizacji pozarządowych w turystyce na przykładzie Stowarzyszenia Doliny Karpia*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, t. 36, nr 1, s. 135-146
- Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025*, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego, 2016, s. 1-95
- Szpara K., 2012, *Wybrane przykłady nowych produktów i działań na rzecz rozwoju turystyki w otoczeniu zbiornika Myczkowieckiego w Bieszczadach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 86, s. 199-208
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych*, Dz. U. z 2004 r., Nr 223, poz. 2268 ze zm.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo PWN, Warszawa
- WODR (Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego) 2003, *Usługi turystyczne na wsi w województwie warmińsko-mazurskim*, s. 1-50
- Zawadzka M., 2014, *Rola i zadania regionalnych organizacji turystycznych na przykładzie województwa mazowieckiego*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, nr 2, s. 31-43
- Zielińska-Szczepkowska J., Zabielska I., 2010, *Atrakcyjność turystyczna województwa warmińsko-mazurskiego w sezonie letnim 2008 w opinii turystów*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 111, s. 897-908

Źródła internetowe

- PAIH (Polska Agencja Inwestycji i Handlu) 2022, *Województwo warmińsko-mazurskie*, [online:] www.paih.gov.pl/regiony/wojewodztwa/warminsko-mazurskie, 19.05.2023
- Szybka Z., 2019, *Czym jest turystyka zrównowazona i jakie są jej zasady?*, [online:] <https://www.e-horyzont.pl/blog/turystyka-zrownowazona>, 27.05.2023
- US (Urząd Statystyczny w Olsztynie) 2022, *Turystyka w województwie warmińsko-mazurskim w 2021 r.*, 18.05, [online:] <https://olsztyn.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/sport-turystyka/turystyka-w-wojewodztwie-warminsko-mazurskim-w-2021-r-1,18.html>, 13.06.2023
- Województwo 2023, *Województwo warmińsko-mazurskie – podstawowe informacje*, [online:] https://www.polskawliczbach.pl/warminsko_mazurskie, 20.06.2023

The role and tasks of tourist guides in the promotion of sustainable tourism in the Warmian-Mazurian Voivodeship through cultural tourism based on the experience of guides – pilot studies

Abstract

The development of regional sustainable tourism in Warmia and Mazury has been gaining more and more popularity in recent years. When creating, the key task is to prepare the appropriate staff of tourist guides who, thanks to their knowledge, skills, and experience, are experts in the field of history, traditions or natural values of a given region. It is thanks to their work and commitment that tourists coming to Warmia and Masuria can count on professional and up-to-date information about visited towns, are as, or objects. The aim of the article is to present the role and tasks of tourist guides in promoting sustainable tourism in Warmia and Mazury. The article will attempt to answer the following questions: what the role of tourist is guides in promoting the development of sustainable tourism in the region considered as an important sector of the economy of the Warmian-Mazurian Voivodeship in the experience of tourist guides. The presented research is of a pilot nature.

Keyword: sustainable tourism, cultural tourism, tourist guides, Warmia and Masuria